

Dr hab. Maciej Zastempowski, prof. nadzw. UMK
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania
Katedra Zarządzania Przedsiębiorstwem
ul. Gagarina 13A
87-100 Toruń

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
mgr Anny Pilarczyk pt. *Oszustwa jako kategoria ryzyka*
operacyjnego w bankach - przygotowanej pod kierunkiem naukowym
Promotora dr hab. Zbysława Dobrowolskiego, prof. UJ

1. Uwagi wstępne

Podstawą wydania opinii jest pismo dr hab. Jacka Ostaszewskiego, prof. UJ., Dziekana Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie z dnia 11 września 2015 r. (817.5100.78.2015).

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska obejmuje w swej części merytorycznej wstęp, trzy rozdziały oraz wnioski i zawiera się na 162 stronach. Część uzupełniającą stanowi spis tabel, rysunków i wykresów oraz bibliografia obejmująca 221 pozycji, w tym 61 pozycji obcojęzycznych, 15 aktów prawnych i 23 źródła internetowe. Całość rozprawy doktorskiej obejmująca właściwą część merytoryczną oraz część uzupełniającą mieści się na 179 stronach.

Zgodnie z wymaganiami ustawowymi, stawianymi rozprawom doktorskim, „*powinna (ona) stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej*”¹. Mając to na uwadze, przy ocenie rozprawy doktorskiej mgr Anny Pilarczyk przyjęto następujące kryteria: znaczenie podjętej tematyki, poprawność w sformułowaniu celów i pytań badawczych, metodyka badań, struktura rozprawy oraz jej strona warsztatowa.

¹ Art. 13.1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Dz. U. nr 65, poz. 595, z późn. zm.

2. Znaczenie podjętej tematyki

Podjęta w rozprawie problematyka oszustwa w bankach, widziana z perspektywy ich ryzyka operacyjnego, stanowi ciekawy i aktualny problem badawczy. Jest on istotny, zarówno z punktu widzenia teoretycznego, jak i empirycznego.

Zjawisko oszustwa było, jest i będzie towarzyszyło ludzkości i jej rozwojowi. Obejmuje ono bowiem wszelkie działania, jakie człowiek jest w stanie wymyśleć w celu uzyskania indywidualnych korzyści od drugiego człowieka – głównie przez fałszywe sugestie lub ukrycie prawdy. Dotycząc wszelkich ludzkich działań, pośrednio – w sensie negatywnym – oszustwo odwołuje się więc do ludzkiej kreatywności i innowacyjności, która wydaje się „niezmierzona”. Należy również pamiętać, iż zjawisko oszustwa ulega ciągłemu „rozwojowi”. Wśród głównych jego przyczyn wskazać można m.in. postęp techniczny. To, paradoksalnie, dzięki rozwojowi techniki i budowaniu gospodarki cyfrowej jesteśmy, praktycznie każdego dnia, zaskakiwani, co raz to nowymi formami, jakie przybierają współczesne oszustwa (np. te z wykorzystaniem Internetu).

Wybór sektora bankowego, jako obszaru prowadzonych dociekań w zakresie oszustwa i ryzyka operacyjnego, jest właściwy. Rzeczywiście, zgodzić się można z mgr Anną Pilarczyk, że występowanie zjawiska oszustwa w bankach oznacza nie tylko obecne, ale i przyszłe straty finansowe, będące konsekwencją swoistej erozji zaufania do tego sektora². Nasilające się zjawisko oszustw bankowych prowadzi nie tylko do erozji zaufania do całego sektora finansowego, ale i instytucji państwowych, które nie są w stanie ochronić swoich obywateli przed skutkami oszustw. O rosnącej randze problemu świadczą chociażby prace Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Finansowego i będące ich skutkiem rekomendacje³, stanowiące zbiór „dobrych praktyk rynkowych”, w zakresie zarządzania ryzykiem finansowym w sektorze bankowym, bezpieczeństwa oraz poziomu kapitałów, koniecznego do utrzymywania przez banki.

Kwestia ryzyka operacyjnego, czyli ryzyka strat będących konsekwencją nieodpowiednich lub zawodnych procedur wewnętrznych, błędów ludzi i systemów lub zdarzeń zewnętrznych, stanowi przedmiot ciągłego zainteresowania nauk ekonomicznych. Warto zauważyć, iż znajduje się ona na swoistym styku dwóch dyscyplin dziedziny nauk ekonomicznych: finansów i nauk o zarządzaniu⁴. W ramach pierwszej z nich, analiza i ocena ryzyka operacyjnego powinna pozwolić na określenie niezbędnych rezerw finansowych na pokrycie ewentualnych strat związanych z tym ryzykiem. Z kolei, w naukach o zarządzaniu ważna jest analiza istoty ryzyka operacyjnego, jego przyczyn, mechanizmów spełniania się i skutków. Należy także podkreślić, iż z punktu widzenia zarządzania współczesną organizacją, ryzyko operacyjne jest bardzo istotne, ponieważ jego spełnienie się prowadzi do utraty kluczowych dla niej zasobów lub utraty kontroli nad nimi.

Biorąc pod uwagę powyższe, wybór tematu rozprawy doktorskiej przez mgr Annę Pilarczyk uznać należy za właściwy i podkreślić jego aktualność i wagę. Ze względu na wnikliwość i wielowątkowość rozpoznawanych kwestii, praca ta dostarcza bowiem wielu cennych informacji dotyczących kluczowych czynników

² A. Pilarczyk, *Oszustwa jako kategoria ryzyka operacyjnego w bankach*, Rozprawa doktorska, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 2015, s. 5.

³ Komisja Nadzoru Finansowego, [//www.knf.gov.pl](http://www.knf.gov.pl) (14.11.2015).

⁴ J. Zawila-Niedźwiecki, *Zarządzanie ryzykiem operacyjnym w zapewnianiu ciągłości działania organizacji*, edu-Libri, Kraków 2013, s. 8, 33-47.

(determinant) wpływających na ryzyko operacyjne w działalności banków, ze szczególnym uwzględnieniem oszustw ich pracowników i klientów.

3. Cele pracy i pytania badawcze

Zgodnie z przyjętym przez Doktorantkę paradygmatem interpretatywno-symbolicznym⁵ całość przedstawionych w rozprawie doktorskiej rozważań znajduje się w nurcie opisowym i postulatywnym. Cel główny rozprawy, cele pośrednie i pytania badawcze mgr Anna Pilarczyk zaprezentowała we wstępie.

Celem głównym rozprawy jest „diagnoza czynników ryzyka operacyjnego wpływających na erozję zaufania do banków i sformułowanie kierunkowych propozycji jego redukcji”⁶. Jego realizacja, zdaniem Doktorantki, wymagała osiągnięcia celu pośredniego, który sformułowany został następująco: „systematyzacja aparatu pojęciowego związanego z zagadnieniem oszustw, których źródłem są nieetyczne zachowania pracowników i klientów”⁷. Przystępując do ich realizacji sformułowano także trzy, kluczowe pytania badawcze. Brzmiały one następująco:

- „Jakie czynniki determinują ryzyko operacyjne w bankach w kontekście nieetycznego zachowania pracowników i klientów i jednocześnie wpływają na erozję zaufania publicznego?
- Czy funkcjonujące w bankach systemy kontroli wewnętrznej są skuteczne w zapobieganiu oszustwom dokonywanym przez pracowników i klientów?
- Czy zalecenia Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego, w szczególności Nowa Umowa Kapitałowa i Rekomendacja M chronią banki przed wystąpieniem strat o niskiej wartości i o wysokim prawdopodobieństwie ich wystąpienia?”⁸.

Szczegółowa lektura rozprawy mgr Anny Pilarczyk upoważnia do stwierdzenia, iż cel główny sformułowano poprawnie. Wyraźnie wyznaczono nim kierunek prowadzonych dociekań. Cel pośredni - również właściwie określony - dobrze wpisuje się w cel główny. Pytania badawcze są interesujące, logicznie wynikające z celu głównego i pośredniego oraz adekwatne do przyjętego zakresu badawczego rozprawy.

Niestety, wnikliwa analiza część empirycznej rozprawy prowadzi do krytycznego spostrzeżenia, iż Doktorantka poddaje weryfikacji jeszcze inne tezy (np. „kryminalna przeszłość osób skazanych za oszustwa wpływa na kwestię ponownego złamania prawa” – podrozdział 2.3.4⁹, kolejne w podrozdziałach 2.2.1¹⁰, 2.3.3¹¹). Należy postawić pytanie, dlaczego nie zostały one jednoznacznie wskazane po opisie pytań badawczych?

4. Metodyka badań

Przyjęta przez Doktorantkę metodyka badań jest odpowiednia do realizacji sformułowanego celu i pytań badawczych. Mgr Anna Pilarczyk wykorzystała wiele

⁵ Ł. Sułkowski, *Paradygmaty nauk o zarządzaniu*, „Współczesne zarządzanie”, nr 2/2013, s. 21-22.

⁶ A. Pilarczyk, op. cit., s. 6.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, s. 83.

¹⁰ Ibidem, s. 58.

¹¹ Ibidem, s. 79.

źródeł danych i informacji, zarówno o charakterze wtórnym, jak i pierwotnym. Krytyczna analiza polskiej i zagranicznej literatury przedmiotu, dała jej silne podstawy do prowadzonych badań. Doktorantka wykorzystwała różne metody badawcze, wśród których wymienić należy studium literatury, studium przypadku (oszustw dokonanych w latach 2005-2009 w Krakowie-Podgórzu) i wywiad standaryzowany nieustrukturyzowany. Uważam, iż metody te zostały właściwie dobrane.

Niestety, pewien niedosyt wzbudzają dwie kwestie: sposób opisanie metodyki badawczej i zastosowanie poszczególnych metod.

Metodyka badawcza przedstawiona jest, w różnym zakresie, w kilku miejscach rozprawy: wstęp¹², wprowadzenie rozdział II¹³, podrozdział 2.2.1 (dwa założenia)¹⁴, podrozdział 2.3.3 (teza)¹⁵, podrozdział 2.3.4 (założenie)¹⁶, wprowadzenie rozdział III¹⁷. Dlaczego Doktorantka nie zdecydowała się na opracowanie jednego rozdziału lub podrozdziału, który jednoznacznie prezentowałaby wszystkie te kwestie? Zdecydowanie polepszyło by to logikę wyводу oraz percepcję tekstu. W obecnym układzie czytający dowiaduje się w różnych miejscach o kolejnych aspektach wykorzystanej metodyki. Wprowadza to swoisty „chaos metodyczny” w pracy.

Druga kwestia dotyczy wykorzystania jednej z zaproponowanych metod. Doktorantka wskazuje (m.in. we wstępie¹⁸), iż wykorzystwała wywiad standaryzowany nieustrukturyzowany. W dalszej części pracy, dowiadujemy się, iż „przeprowadzono wywiad standaryzowany nieustrukturyzowany z dyrektorami oddziałów pięciu banków w Krakowie”¹⁹. Niestety, dalej Doktorantka pisze: „(...) pomimo zobowiązania się do nieujawniania nazwy banków i tym samym narażenia organizacji na jakąkolwiek stratę nie udało się uzyskać żadnych informacji. W trzech bankach dyrektorzy nie uzyskali zgody swoich przełożonych na udzielenie odpowiedzi na postawione pytania, dwie pozostałe osoby po zapoznaniu się z nimi, również nie udzieliły informacji”. Jeżeli na pięć banków, nie uzyskano informacji w żadnym z nich, to nie można wskazywać, iż przeprowadzono wywiady. Wydaje się, iż Doktorantka rozumie ten problem, nie umieszcza bowiem wzoru kwestionariusza w załączniku do pracy. Dlaczego w takim razie, tak to opisała? Mam nadzieję, iż ustosunkuje się do podniesionych kwestii w trakcie obrony pracy.

5. Struktura rozprawy

Struktura rozprawy jest generalnie poprawna i zgodna z koncepcją badawczą. Praca składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, wniosków i bibliografii.

Wstęp do pracy przedstawia czytającemu, motywy podjęcia badań nad zjawiskiem oszustwa jako kategorii ryzyka operacyjnego, wykorzystane metody badawcze, cel główny i uzupełniający, pytania badawcze oraz krótki opis struktury pracy. Jest on przygotowany poprawnie i „w miarę” przejrzyste. Wśród drobnych uwag krytyczno-polemicznych, wskazać można zbyt „płytkie” wyjaśnienie przyczyn zainteresowania poruszaną problematyką, jej aktualnością i wybranym sektorem bankowym. Wydaje się również, iż cel główny, uzupełniający oraz pytania badawcze

¹² Ibidem, s. 5-6.

¹³ Ibidem, s. 53-56.

¹⁴ Ibidem, s. 58.

¹⁵ Ibidem, s. 79.

¹⁶ Ibidem, s. 83.

¹⁷ Ibidem, s. 96-97.

¹⁸ Ibidem, s. 6.

¹⁹ Ibidem, s. 6, 96.

powinny znaleźć się przed opisem zarysu wykorzystanych metod, a nie po nim. Szkoda również, iż nie znalazły się tu także założenia i tezy, o których pisze Doktorantka w drugim rozdziale (uwagi pkt. 4 recenzji).

Teoretyczną część rozprawy mgr Anna Pilarczyk napisała w oparciu o odpowiednio dobraną literaturę, nie tylko krajową, ale i obcojęzyczną. Prezentując podstawy teoretyczne zagadnień związanych z oszustwem i ryzykiem operacyjnym w sektorze bankowym, Doktorantka uwzględniła większość znaczących publikacji.

Rozdział pierwszy pt. „*Ryzyko operacyjne w sektorze bankowym*” poświęcony został problematyce ryzyka na gruncie nauk ekonomicznych, w tym nauk o zarządzaniu. Doktorantka przedstawiła tu pojęcie i interpretację ryzyka operacyjnego, dostępne metody zarządzania tym ryzykiem oraz analizę i ocenę sposobów zarządzania ryzykiem w kontekście sektora bankowego oraz zaleceń Bazylejskiego Komitetu Nadzoru Bankowego. Uważam, iż jest to rozdział potrzeby, przekonuje bowiem czytającego o wiedzy, umiejętności krytycznej oceny ujęć teoretycznych oraz formułowania własnych sądów przez Doktorantkę. Jest on także poprawny pod względem zakresu i sposobu podejścia do omawianej problematyki. Drobną wątpliwość budzi jedynie tytuł pierwszego podrozdziału „*Ryzyko na gruncie nauk ekonomicznych i nauk o zarządzaniu*”. Nauki o zarządzaniu należą przecież, obok ekonomii, finansów i towaroznawstwa, właśnie do nauk ekonomicznych. Dodatkowo nauki o zarządzaniu są także częścią nauk humanistycznych. Tytuł ten powinien brzmieć inaczej.

Rozdział drugi pt. „*Studium przypadku oszustw dokonanych w latach 2005-2009*” przedstawia, jak sama nazwa wskazuje, studium przypadku opracowane w oparciu o dane pochodzące z Sądu Rejonowego w Krakowie-Podgórzu. Znajdziemy tu zarówno wprowadzenie (opisujące m.in. metodykę opracowanego studium), analizę dokonanych oszustw (zgodnie z przyjętym ich podziałem: podrozdziały 2.1.1 - 2.1.3), analizę kwot oszustw (podrozdziały 2.2.1 i 2.2.2) oraz pogłębioną charakterystykę sprawców oszustw w badanym obszarze (wiek, wykształcenie, sytuacja materialna oraz kryminalna przeszłość). Rozdział ten jest ciekawy, bogaty w warstwę merytoryczną oraz wskazuje na umiejętność Doktorantki do prowadzenia logicznego wyводу oraz, ponownie, formułowania własnych opinii. Wśród polemicznych spostrzeżeń dotyczących tej części wymienić należy:

- dość lakoniczne wyjaśnienie, dlaczego do analizy przypadku wybrano właśnie ten obszar - Kraków-Podgórze. Nie sądzę również, iż użycie przez Doktorantkę argumentu, iż „*inne miasta nie były brane pod uwagę ze względu na koszty prowadzenia badań*”²⁰ jest właściwe. Istnieją przecież możliwości pozyskania środków na badania naukowe, chociażby z Narodowego Centrum Nauki;
- szkoda również, że nie zastosowano pogłębionych analiz statystycznych (np. mediana, dominanta, poszukanie współzależności).

Rozdział trzeci pt. „*Oszustwa pracownicze w zarządzaniu organizacją*” mgr Anna Pilarczyk podzieliła na dwie części. Pierwszą, poprzedzoną wprowadzeniem (opisującym metodykę), oparła na analizie i ocenie trzech studiów przypadków. Dotyczyły one nadużyć pracowniczych należących do szkód o wielkich rozmiarach, znacznych rozmiarach oraz nieprzekraczających 100 tys. zł. Drugą, zaś ma opisie wybranych metod przeciwdziałania oszustwom pracowniczym. Wskazała tu na istotną rolę norm i zasad etycznego postępowania i kodeksów etycznych. Bardzo ciekawą i wartościowo poznawczą częścią tego rozdziału są zaproponowane przez

²⁰ Ibidem, s. 53.

Doktorantkę kierunkowe propozycje zmian w działalności kredytowej banków²¹ (szczególnie rola kontroli wewnętrznej²²). Jedyną, nasuwającą się uwagą polemiczną dotyczącą tego rozdziału jest pytanie, czy przytoczone w tej części rozważania teoretyczne (dotyczą norm etycznych, kodeksów, rodzajów kontroli) nie powinny znaleźć się w części pierwszej rozprawy (np. w rozdziale 1)? Moim zdaniem poprawiłoby to odbiór rozprawy, jako całości.

Kluczowe konstatacje wynikające z rozprawy Doktorantka zamieściła w ostatniej jej części – wnioskach. Wskazują one na uzyskanie odpowiedzi na kluczowe, postawione we wstępie pytania badawcze oraz zrealizowanie celu głównego rozprawy.

Konkludując część empiryczną rozprawy oceniam pozytywnie. Zaprezentowane w niej rozważania są bardzo cenne dla całości pracy i przyczyniają się jednoznacznie do realizacji zamierzonych przez mgr Annę Pilarczyk celów.

6. Strona warsztatowa – ocena formalna

Strona warsztatowa opiniowanej rozprawy doktorskiej mgr Anny Pilarczyk zasługuje na pozytywną ocenę. Pracę cechuje bowiem kompleksowość i wnikliwość dociekań, zarówno w odniesieniu do źródeł wtórnych, jak i pierwotnych. Doktorantka wyczerpująco objaśniła wykorzystywane pojęcia i charakteryzowane zjawiska. Posługiwała się przy tym poprawnym od strony stylistycznej i komunikatywnej, językiem. Wykorzystane studia przypadków użyte zostały przez Doktorantkę zgodnie z zaleceniami metodologii badań naukowych. Do nielicznych usterek formalnych, nie wpływających na pozytywną ocenę, zaliczyć można:

- niepotrzebne stosowanie w strukturze pracy zarówno numeracji rzymskiej (rozdziały), jak i arabskiej (podrozdziały)²³,
- brak ujęcia w spisie treści wprowadzeń do rozdziałów 2²⁴ i 3²⁵,
- brak ujęcia w spisie treści podsumowania do rozdziału 2.3.4 (lub całego 2)²⁶,
- powtarzające się numery rozdziału i podrozdziału (rozdział II, rozdział 2)²⁷,
- niepotrzebne wyodrębnienie jedynie jednego podrozdziału 3.2.3.1 w 3.2.3,
- drobne błędy stylistyczno-interpunkcyjne²⁸,
- brak choć jednego akapitu wprowadzenia w podrozdziale 1.3 przed 1.3.1²⁹,
- dzielenie tabel pomiędzy stronami, bez przenoszenia ich „główek”³⁰.

7. Konkluzja końcowa

Analiza całości recenzowanej rozprawy doktorskiej mgr Anny Pilarskiej pozwala na stwierdzenie, iż stanowi ona interesujące studium badawcze, prezentujące problematykę oszustwa, rozpatrywanego w kategorii ryzyka

²¹ Ibidem, s. 135.

²² Ibidem, s. 142-154.

²³ Ibidem, s. 3.

²⁴ Ibidem, s. 3, 53-56.

²⁵ Ibidem, s. 3, 96-97.

²⁶ Ibidem, s. 3, 93-95.

²⁷ Ibidem, s. 3.

²⁸ Ibidem, np. s. 13, 23, 42, 65.

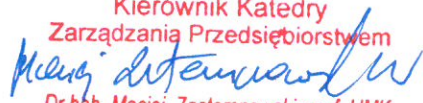
²⁹ Ibidem, s. 26.

³⁰ Ibidem, np. s. 39-40, 70-71, 71-72, 79-80.

operacyjnego w funkcjonowaniu banków. Oceniam tą pracę pozytywnie zarówno w warstwie teoretycznej, jak i w praktycznej.

Dokonując oceny całości pracy pragnę jednoznacznie wyrazić opinię, iż stanowi ona oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, wskazując na odpowiedni poziom wiedzy teoretycznej jej Autorki oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia przez nią pracy naukowej.

Biorąc pod uwagę wszystkie przyjęte kryteria oceny stwierdzam, iż recenzowana przeze mnie rozprawa doktorska mgr Anny Pilarskiej pt. *„Oszustwa jako kategoria ryzyka operacyjnego w bankach”* odpowiada warunkom stawianym tego typu opracowaniom i wnoszę do Rady Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego o jej dopuszczenie do publicznej obrony.

Kierownik Katedry
Zarządzania Przedsiębiorstwem

Dr hab. Maciej Zastempowski, prof. UMK